

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Op zoek naar de Kramatlaan, het literaire laantje van Batavia

Veer, C.B. van 't

Citation

Veer, C. B. van 't. (2017). Op zoek naar de Kramatlaan, het literaire laantje van Batavia. *Nieuw Letterkundig Magazijn*, 35(2), 40-45. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3200210>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3200210>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Op zoek naar de Kramatlaan, het literaire laantje van Batavia

COEN VAN 'T VEER

Op 9 april 2015 vloog ik naar Jakarta om het congres '45 Jaar Studie Nederlands' aan de Universitas Indonesia bij te wonen. Nu ging ik niet alleen naar Indonesië om een lezing te geven: er was nog een ander doel. Ik wilde in Jakarta uitzoeken wat er nog over is van de woning van schrijver Herman Salomonson aan de voormalige Kramatlaan, het literaire laantje van Batavia.

Herman Salomonson (1892-1942) was afkomstig uit een geëerd Joods-Indisch milieu. Hij begon zijn journalistieke carrière in 1914 bij *De Groene Amsterdammer* als oorlogscorrespondent. Van 1923 tot en met 1926 was hij hoofdredacteur van de *Java-Bode*, een van de oudste Indische kranten. Literair was hij niet alleen actief onder zijn eigen naam, maar ook onder het pseudoniem Melis Stoke. Hij publiceerde meer dan twintig romans, waaronder enkele zogenoemde Indische romans. Zijn *Rijmkronieken*, gedichten waarin hij zich uitliet over maatschappelijke en politieke onderwerpen, zijn nog steeds een bijzondere bron voor de kennis van het leven in Nederlands-Indië. Tijdens de meidagen van 1940 fungeerde Salomonson als verbindingsofficier in het Nederlandse leger. Als verantwoordelijk medewerker voor omroepberichten werd hij opgesloten in de Strafgevangenis te Scheveningen, vanwaar hij met een lange omweg vervoerd werd naar concentratiekamp Mauthausen. Daar werd hij vermoord. Zijn vrouw Annie, zoon Hans en dochter Netje sloten zich aan bij het verzet. Ook Hans zou de Tweede Wereldoorlog niet overleven. Op weg naar een wapendropping werd hij opgepakt door de Duitsers. Hij overleed, tweeëntwintig jaar oud, in de gevangenis Fuhlsbüttel, een bijkamp van Neuengamme.

Als student las ik Melis Stokes *Zoutwaterliefde* (1929), een roman over de bootreis van Nederland

naar Indië, en raakte geïnteresseerd in het werk en de persoon van de schrijver. In 1992 kwam ik in contact met zijn dochter Nannette (Netje) Fernhout-Salomonson (1925). Zij gaf mij een Indiëkenner Gerard Termorshuizen inzage in een kist met tientallen brieven en honderden foto's uit het leven van haar vader. Het was de basis voor de biografie die Termorshuizen in 2015 over Herman Salomonson publiceerde.¹

De Indische brieven en foto's uit 1923 tot en met 1926 geven een mooi beeld van het Bataviase bestaan van de Salomonsons en hun Duitse kind-meisje Maria. De huisvesting in Batavia bleek een probleem. Eerst logeerde het jonge gezin in Hotel des Indes. Dat was geen onverdeeld genoegen. Salomonson schreef aan zijn moeder dat het inwerken bij de krant hem lange werkdagen in de hitte van de *kota* (de oude stad) kostte en dat hij vaak ook nog 's avonds in het hotel doorwerkte. Annie verveelde zich in het voor het gezin nogal dure onderkomen. Gewekt door de muziek uit de feestzaal van Des Indes huilde hun zoontje Hansje bovendien elke nacht.

Herman huurde daarop een huis met een boven- en benedenverdieping aan de Kramatlaan op nummer 13. In dat laantje woonden mensen uit de toplaag van Batavia: artsen, juristen en wetenschappers. De onderlinge sfeer was er gemoedelijk. Annie schreef erover in een brief van 2 mei 1924:

Het huis van Herman Salomonson en zijn gezin aan de Kramatlaan rond 1925 en de situatie in 2015.

“t Verdere laantje zijn allemaal vrienden en leenen alles van elkaar, ze hebben allemaal dezelfde waschman, groenteboer enz. enz.; de meubelen en kinderen gaan heen en weer.’ Het wonen in het laantje beviel zo goed, dat Salomonson in 1924 een huis aan het einde daarvan kocht: Kramatlaan 24. Het was een ruime en luchtige woning met twee verdiepingen en een groot gazon dat begrensd werd door de rivier Tjiliwoeng. De Salomonsons voelden zich er thuis, al bleef de verveling Annie parten spelen.

Op 28 februari 1925 kwam er gezinsuitbreiding op Kramatlaan 24: dochter Nannette werd geboren. Op 2 maart schreef Annie aan haar moeder hoezeer alle mensen in het laantje met het gezin meeleeften. Uit verschillende tuinen had er ‘hoera’ en ‘bravo’ geklonken, toen Herman juichend uit het raam had geroepen dat hij vader was geworden van een dochter.

Eind 1926 zat de Indische periode van het gezin Salomonson erop. De nieuwe eigenaar van de *Java-Bode* wilde de krant een conservatievere koers laten varen en daarin kon Herman Salomonson niet meegaan. Voor hem was het een uitkomst dat Dominique Berretty (1891-1934) hem de leiding aanbood van het Nederlandse kantoor van het Indische persbureau Aneta. In februari 1927 waren de Salomonsons terug in Europa.

Jalan Kramat V

Op de dag voor aanvang van het congres ging ik op zoek naar de Nederlandse nalatenschap in Jakarta. Samen met medecongresgangers Rick Honings, Olf Praamstra en Gerard Termorshuizen liep ik door het oude Batavia van de ene naar de andere koloniale bezienswaardigheid. We wandelden over Medan Merdeka (Vrijheidsplein), het voormalige Koningsplein bij het station Gambir, en vandaar naar het ziekenhuis dat nu op de plaats staat waar ooit Conrad Busken Huet (1826-1886) had gewoond. Hier zochten we tevergeefs naar een plaque. De lunch genoten we in een restaurant naast het Cikiniabad, het zwembad waarin voor de Tweede Wereldoorlog Hella S. Haasse (1918-2011) haar baantjes had getrokken. Natuurlijk namen we een duik in dit historische water. Maar het hoogtepunt van de dag was het bezoek aan het huis van Herman

Salomonson aan de Kramatlaan, tegenwoordig de Jalan Kramat v, niet ver van het zwembad.

Tot onze grote verrassing bleek vrijwel de hele Kramatlaan – op de bomen na, die bijna allemaal gekapt zijn – nog intact. In Nederland had ik ontdekt dat er nóg een beroemde auteur had geleefd en gewerkt in dit laantje: aan het begin van de jaren dertig woonde daar Maria Dermoût (1888-1962). In het *Soerabaijisch handelsblad* van 29 mei 1931 staat een advertentie, ondertekend door ‘Mevr. M. DERMOUT-Ingermann, Kramatlaan 14, BATAVIA-CENTRUM’. Toen de familie Dermoût in 1933 naar Nederland vertrok, kwam de huidarts J. E. van der Kaaden (1899-1945) hier wonen. Hij was de broer van de Indische schrijfster J. C. Soewarno-van der Kaaden (1892-1965).

Nummer 14 staat er nog, maar heeft veel van de oude glorie verloren. Ik had fotokopieën bij me van oude foto’s van het huis van Dermoût en Salomonson om de huidige staat te kunnen vergelijken met die van vroeger. Er is een stuk aan het huis gebouwd en de nok is veranderd. De regen heeft in tachtig jaar vrijwel alle verf van de muren gewassen. Op de plaatsen waar het pleisterwerk heeft losgelaten, zijn de bakstenen te zien. In de tuin stonden scooters en een vuilnisbak; er groeien nog wel palmen en andere bomen.

Tussen knetterende brommertjes door vervolgden we onze weg. Gezien de loslopende honden wonen in dit gedeelte van de laan voornamelijk christenen. Aan het einde van het laantje stroomt de Tjiliwoeng. Het laatste huis rechts is nummer 24, de voormalige woning van de Salomonsons. De gevel is blauw gesausd, maar het oorspronkelijke tropenwit is door het afbladderen van verfschilders nog zichtbaar. Aan de voorkant heeft het pand een oranje aanbouw gekregen, die bijna tot aan de straat reikt. In zwarte cijfers is het getal 24 op een van de witte pilaren van de voorgalerij geschilderd.

We liepen langs de zijkant van het gebouw. Het huis verkeert in een deplorabele staat. Van de vroegere schoonheid is niets meer over. De luiken hangen los in de sponningen en een stuk golfplaat moet de regen buiten houden. Aan de bovenkant van het huis is in rode baksteen een uitbouw opgetrokken. Tussen een lantaarnpaal en het huis hangt een wirwar aan elektriciteitsdraden. De tuin lag vol

De woning van Maria Dermoût en haar gezin, toen en nu.

puin. Een asfaltweg vormt de erfscheiding met de rivier, waar ooit het gazon zich tot aan de Tjliwoeng uitstreckte. Van het oorspronkelijke achterhuis resteren slechts een paar stukken steen.

Hier leefden negentig jaar geleden Herman, Annie, Hansje en hun kindermeisje Maria. Hier werd in 1925 Netje geboren. Hier waren de brieven aan het thuisfront geschreven, die we vol bewondering om de stijl en inhoud hadden gelezen. Brieven waardoor we konden meeleven met hun bestaan in Batavia en die ons verbonden met het lot van de familie die door de gruwelen van de Tweede Wereldoorlog uit elkaar geslagen zou worden.

Wij liepen het erf op. Ik haalde twee plastic zipplock-zakjes uit mijn rugzak om die te vullen met Netjes geboortegrond. In Nederland was het nu tien uur in de ochtend. Ik pakte mijn mobiele telefoon en toetste het nummer van Netje in. Ruim elfduizend kilometer verderop nam ze de telefoon op. Toen ik haar zei dat wij naast haar geboortehuis stonden, was het even stil in Bergen en in Jakarta. Netje was na het vertrek van het gezin nooit meer terug geweest.

Al spoedig trok ons gezelschap bekijks: een vriendelijke Indo-Europese mevrouw kwam eens poolshoogte nemen. Ze sprak nog een paar woorden Nederlands, maar het bleek handiger over te schakelen op het Indonesisch. Gerard trad op als tolk. In het huis Kramatlaan 24 woonden nu acht gezinnen, zo zei ze, voornamelijk christelijke Indo-Europeanen. Ik vroeg de mevrouw, die in Breda geboren bleek, of ze mij een rondleiding door het pand wilde geven.

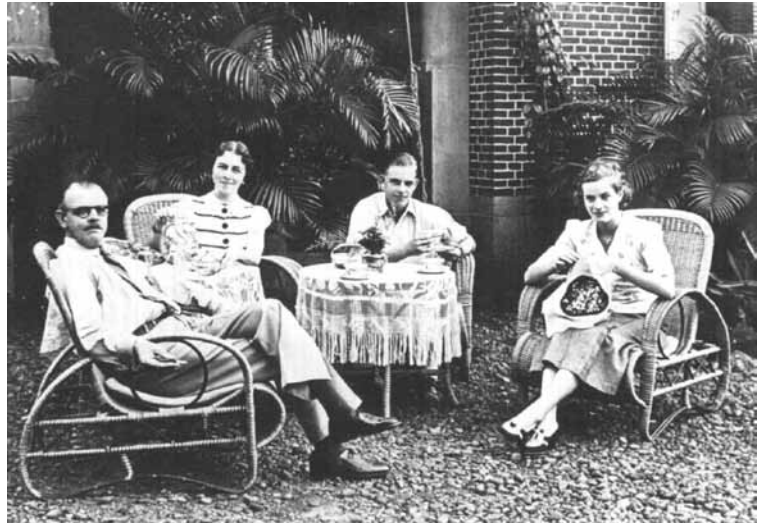
Zij antwoordde dat ze dan eerst de huidige bewoners om toestemming moest vragen. Toen Gerard haar echter uitlegde dat ik een dame in Nederland aan de telefoon had die negentig jaar geleden in dit huis geboren was, mocht ik meteen een kijkje nemen in Netjes *rumah lahir* (geboortehuis).

De mevrouw leidde mij naar de koele voorgalerij, waar het gezin Salomonson menige uren had doorgebracht. Naast de voordeur hing een groot kruis. We kwamen binnen in wat vroeger de *goedang* of pantry geweest moet zijn. Aan de trapleuningen en de deuren waren de oude art deco-versieringen nog te zien. In de oorlog had er brand gewoed in het huis. Vandaar dat er een stuk was vernieuwd en aangebouwd. Een jongeman die in het huis met zijn oude moeder een kamer bewoonde, liet ons binnen in zijn appartement. Vanuit een van de oude luiken keek ik uit over de Tjiliwoeng. Zo moesten vroeger Herman en Annie Salomonson over het gazon hebben uitgekeken, waarop hun zoontje Hans met Maria speelde.

Na tien minuten sloot ik mij weer aan bij het reisgezelschap en wandelden wij het laantje uit.

Hella S. Haasse en Elisabeth Keesing

Onder de Nederlandse aanwezigen op het congres bleef ons avontuur niet onbesproken. Ook Arie Gelderblom kwam ons bezoek aan de Kramatlaan ter ore. Drie jaar eerder had hij het literaire laantje bezocht, omdat óók Hella S. Haasse daar aan het eind van de jaren dertig gewoond had, op nummer 22.

De woning van de ouders van Hella S. Haasse, vlak voor de Tweede Wereldoorlog en in 2015.

In *Zelfportret als legkaart* (1954) beschrijft zij dit huis als:

de zeldzame étagewoning in de Kramatlaan, waar wij ‘net als in Holland’ een trap op moesten naar de slaapkamers. Vanaf het balkon kon men over het dichte groen van struiken en heggen kijken tot ver in de tuinen van zij- en overburen; de laan liep dood aan de oever van de kali, daarachter lag een van de grootste kampoenen van de stad onder hoog geboomte.²

Gelderblom en ik besloten nogmaals af te reizen naar Jalan Kramat v, samen met medecongres-

gangers Pamela Pattynama en Ena Jansen. Twee uur later liepen we het laantje in. Bij het huis van Maria Dermoût werden de eerste foto’s gemaakt. Verwonderd kwam de eigenaar van het pand een kijkje nemen. Pamela legde uit wat onze bedoeling was. Ik gaf hem – tot zijn grote genoegen – een kopie van een foto uit de jaren dertig, waarop Maria Dermoût en haar man en dochter voor het huis poseren. Hij vertelde ons dat een groot deel van de laan eigendom is van een filmmaatschappij en dat ook het leger een aantal huizen in bezit heeft. Dat is dus de reden dat de woningen in de Kramatlaan nog bestaan.

Op het omslag van de biografie van Gerard Termorshuizen over Herman Salomonson prijkt een foto die op de Kramatlaan is gemaakt.

Daarop liepen we door naar nummer 22. Uit een krantenadvertentie blijkt dat het gezin Haasse er eind 1935 was komen wonen. Zoals bekend vertrok Hella in 1938 naar Nederland om te gaan studeren. Haar ouders zouden er tot de Japanse tijd blijven wonen. De woning is nog vrijwel in oude staat gebleven. Het is het mooiste pand van de Jalan Kramat v. Helaas bleek er niemand thuis, zodat we het slechts van de buitenkant konden bekijken. Het huis ertegenover zag er ook goed behouden uit, maar het is groen geverfd – wellicht omdat het dienst doet als mess voor militairen. Na nog een rondje rond nummer 24 te hebben gelopen, vertrokken we weer naar het congres.

Een maand later stuurde Arie Gelderblom mij een e-mail. Hij schreef dat hij nog een schrijfster had gevonden die aan de Kramatlaan had gewoond. Elisabeth Keesing (1911-2003) woonde er met haar

gezin aan het begin van de jaren veertig. Haar man, Joop de Jong, werd in de oorlog door de Japanners vermoord en Keesing en haar dochter kwamen in een Japans interneringskamp terecht. Hij schreef me dat Keesing in haar *Brieven aan Amsterdammers* vermeldt dat ze lang na de oorlog met haar dochter nog een keer naar Jakarta is geweest om het huis op te zoeken. De Indonesische militaire politie had het in gebruik genomen. Keesing woonde dus waarschijnlijk in het nu groen geverfde huis tegenover de ouders van Hella S. Haasse.

Epiloog

Op 21 mei 2015 werd Gerard Termorshuizens boek *Een humaan koloniaal. Leven en werk van Herman Salomonson alias Melis Stoke* in tegenwoordigheid van Netje gepresenteerd in het pand Herengracht 617 te Amsterdam. In dit huis groeide Herman Salomonson op nadat zijn vader in 1894 op eenendertigjarige leeftijd was overleden aan de gevolgen van een blindedarmontsteking. Zijn grootvader, de bankier A.C. Wertheim, had het gezin Salomonson, dat verder bestond uit Hermans moeder Dinah en zijn jongere broer Jan, gehuisvest in het grachtenpand naast zijn eigen woning. Bank Mendes Gans, daar tegenwoordig gevestigd op nummer 617, 619 en 621, was de genereuze gastheer voor de boekpresentatie, die plaatsvond in de stijlkamer waarin ooit Rembrandt het portret van Jan Six schilderde. Gerard Termorshuizen overhandigde aan Rik Fernhout, Netjes zoon, het eerste exemplaar van *Een humaan koloniaal*, dat hij namens zijn moeder in ontvangst nam. Netje kreeg van mij een potje met grond uit de tuin van haar geboortehuis, Kramatlaan 24.

Noten

¹ Gerard Termorshuizen, *Een humaan koloniaal. Leven en werk van Herman Salomonson alias Melis Stoke*. Amsterdam, 2015.

² Hella S. Haasse, *Zelfportret als legkaart*. Amsterdam, 5e druk, 1962, p. 122.

In de playlist op Spotify vindt u de filmmuziek van *Merry Christmas*, *Mr. Lawrence* van Ruyichi Sakamoto en 'Forbidden Colours' van David Sylvian. Verder de *Bagatelles* en *Miniatures* van Antonín Dvořák in de uitvoering van Josef Suk.